

BİBLİYOGRAFYA :

Kindî, *el-Vülât ve'l-kuğât* (Guest), s. 281-298; İbn Zülâk, *Siretü Muhammed b. Tuğ el-İhşid* (nşr. İhsan Abbas, *Şezerât min kütübün mefkûde fi'l-târîh* içinde), Beyrut 1988, s. 223-280; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 322-620; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 99-105; V, 56-62; Makrîzî, *el-Hiđat*, I, 94, 328-330; Seyyide İsmâil Kâşif, *Mısr fi 'aş-ri'l-İhşidiyyîn*, Kahire 1970; Hamdi Alaslan, *İhşidiler Devleti: Siyasi Tarih, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Hayatı* (doktora tezi, 1989), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; J. L. Bacharach, "İkhshidids", *Dictionary of the Middle Ages*, New York 1989, VI, 416-418; a.mlf., "Muhammad b. Tuğhdj", *EP* (İng.), VII, 411; Ahmed Abdürâzık Ahmed, *Târîhu Mısr ve âşâruhe'l-İslâmiyye*, Kahire 1993, s. 141-165; Nadir Özkuyumcu, *İbn Zülâk'ta İlk Müslüman Türk Devletleri: Tolu-noğulları ve İhşidiler*, İzmir 1996; Thierry Bianquis, "Les derniers gouverneurs ikhchidides à Damas", *BEO*, XXIII (1970), s. 167-196; Ramzi Jibrân Bikhazi, "The Struggle for Syria and Mesopotamia (330-58/941-69) as Reflected on Hamdânîd and İkhshidîd Coins", *American Numismatic Society Museum Notes*, sy. 28, New York 1983, s. 137-186; Ahmet Ağırakça, "İbn Râik", *DİA*, XX, 242; C. H. Becker, İhşidiler, *İA*, V/2, s. 945; C. E. Bosworth, "İkhshid", *EP* (İng.), III, 1060; A. S. Ehrenkreutz, "Kâfür", a.e., IV, 418-419; Rızâ Rızâzâde Lengerûdî, "Âl-i İhşid", *DMBİ*, I, 558-561; Emine Baytâr, "el-İhşidiyyûn", *el-Mevsû'atü'l-'Arabiyye*, Dımaşk 1998, I, 540-544.



AHMET AĞIRAKÇA

İHTİBÂK
(الإحتباك)

Sözden zıt veya benzer unsurlardan birinin atılarak diğerinin ona delâletiyle yetinmek anlamında edebî sanat.

Sözlükte "kumaşı iplikçikleri arasında açıklık bırakmadan sık, sağlam ve güzel bir şekilde dokumak" anlamına gelen ihtibâk kelimesi bedî ilminde, "iki bölümlü bir cümlede veya iki cümleli bir sözde iki karşıtın ya da iki benzerin birleştiği ve birincide anılanın zıddını yahut benzerini ikincinde, ikincide anılanını birinciden hazfetmek" şeklinde tarif edilir. En güzel hazif çeşitlerinden ve edebî sanatlardan olan bu türü ilk keşfeden ve ihtibâk adıyla ilk inceleyen Ahmed b. Yûsuf er-Ruaynî onu, "sözün ikinci bölümünde benzeri sabit olanın karşılığını birinciden, birinci bölümde benzeri sabit olanın karşılığını ikinci bölümden hazfetmek" olarak tanımlamıştır (İbn Câbir, s. 115). Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*'ında ihtibâke "el-hazfû'l-mukâbilî" adıyla temas etmiş ve, "Sözde iki zıt unsurdan birini diğerinin ona delâleti sebebiyle hazfetmek" şeklinde tarif etmiştir (III, 129). Zer-

keşî'den etkilenen Süyûtî ise *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (II, 61-62), *Mu'terekü'l-aqrân fi i'câzi'l-Kur'ân* (I, 320-323) ve *Şerhu 'Ukûdi'l-cümân* (s. 133) adlı eserlerinde ihtibâki "hazif icâzi" neveleri içinde incelemiş ve bu konuda Burhâneddin el-Bikâî'nin müstakil bir kitap yazdığını kaydetmiştir (*el-İtkân*, II, 62).

İhtibâk sanatıyla ilgili Kur'ân-ı Kerim'de pek çok örnek bulunmaktadır. Aşağıdaki âyetlerde cümle iki bölüme ayrılmış, ihtibâklar parantez içerisinde gösterilmiştir: *ومثل (الأنبياء و) الذين كفروا / كمثل الذي ينعق به* " (Peygamberler ile) inanmayanların hali / bağırtıp çağıran [ile kendisine bağırlılıp çağırılan]ın hali gibidir; *el-Bakara* 2/171). Bu örnekte inkârcılar, " *الذي ينعق به* " (çağrı ve sözden anlamaz davar sürüsüne), onları davet eden peygamberler de bu sürüye " *الذي ينعق* " (bağırtıp çağıran çobana) benzetilmiştir. Meselin ikinci tarafında anılan çobanın " *الذي ينعق* " mukabili olarak ona delâleti sebebiyle meselin birinci tarafından " *الأنبياء* " hazfedilmiştir. Yine birinci taraftaki " *الذين كفروا* " mukabili olarak ona delâleti sebebiyle cümlenin ikinci tarafından " *الذي ينعق به* " ifadesi kaldırılmıştır.

Unsurları arasında genellikle şart-cevap irtibatı bulunan şu âyetlerde de benzer veya karşıt unsurlardan birinin hazfedildiği görülmektedir: *أدخل يدك في جيبك / تدخل غير بيضاء / (وأحزجها) تخرج بيضاء* (Elini cebine sok ki [beyaz olmaksızın girsin] / [ve onu -cebinden- çıkar ki] beyaz olarak çıksın; *en-Neml* 27/12). *إن أقرنته فعلي إجرامي / وأنتم برآء منه / (وعلينكم إجرامكم إن أقرنتم) وأنا بريء مما تجرمون* (Kur'an'ı ben uydurduysam vebali banadır [siz bunun vebalinden uzaksınız] / [Eğer siz iftira ediyorsanız bunun vebali de sizedir], ben ise sizin işlediğiniz günahahtan uzağım; *Hûd* 11/35). İhtibâk sanatı mantık ilmindeki önermelerle de yakından ilgilidir. Bu türde cümleden kaldırılmış olan önerme ve unsurların isabetli takdiri, sözün doğru anlaşılmasında ve özellikle âyetlerin doğru tefsir edilmesinde önemli rol oynamaktadır.

İhtibâke benzer bir hazif türü de "iktifâ"dır. Bu sebeple bazı kaynaklarda ihtibâk ile iktifâ birbirine karıştırılmıştır. İktifâ, aralarında yakın bağ ve ilgi bulunan iki şeyden birini bir nükte ve hikmetten dolayı sözden atarak diğerinin ona delâletiyle yetinmektir. İktifâyı edebî bir terim olarak ilk kullanan âlim İbn Reşîk el-Kayrevânî'dir. Kayrevânî, Ebû'l-Hasan Ali er-Rummânî'nin hazif icâzi adını verdiği ve "sözden müstağni olunabilecek unsurların atılması" şeklinde tanımladığı iktifâ-

nin (*en-Nüket fi i'câzi'l-Kur'ân*, s. 70) bir mecaz türü (hazif mecazi) olduğunu, eski ve yeni şairlerin şiirlerinde çok sık yer aldığını söyler.

İbn Hicce el-Hamevî ile ondan etkilenen İbn Ma'sûm el-Medenî iktifâyı, "beytin kafiye kısmında bir kelimenin tamamının veya bazı harflerinin atılması ve kalan kısmın ona delâletiyle yetinilmesi" şeklinde tarif etmiştir (*Hizânetü'l-edeb*, s. 126; *Envârü'r-rebî'*, III, 71). Tanımdan anlaşıldığı gibi bunlar iktifâyı kafiye has bir özellik olarak görmüşler, bedî âlimlerinin "kelimeden harf eksiltmek" şeklinde tanımladıkları ve "iktifâ" adını verdikleri türü de iktifâyâ dahil etmişlerdir.

İktifâda aralarında yakın ilgi, özellikle zıtlık ilgisi bulunan iki unsurdan söz diziminde ikinci derecede yer alan unsur atılarak ilk unsurun ona delâletiyle yetinilir. İktifâ çoğunlukla aralarında atif irtibatı bulunan kelimeler arasında görülmür: " *سراويل تقيكم الحر (والبرد)* " (Sizin için sizi sıcak [ve soğuktan] koruyacak giysiler yarattı; *en-Nahl* 16/81). Âyette sadece sıcaklığın anılıp soğuktan söz edilmemesinin hikmeti, Kur'an'ın indiği yer olan Arabistan'ın sıcak bir ülke olmasıyla, giysilerin genellikle sıcaktan korunmak için giyilmesindedir. " *بيدك الخير (والشر)* " (Hayır [ve şer] senin elindedir; *Âl-i İmrân* 3/26) âyetinde "şer" kelimesinin zikredilmemesi onun Allah'a nisbetinin edebe uygun olmasındandır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ta'rifât, "el-ihtibâk" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 312; Rummânî, *en-Nüket fi i'câzi'l-Kur'ân* (*Şelâşü resâ'il fi i'câzi'l-Kur'ân* içinde, nşr. Muhammed Halefullah - Muhammed Zağlûl Sellâm), Kahire (Dârü'l-maârif), s. 70; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-Umde* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1374/1955, I, 251; İbn Câbir, *el-Hulle-tü's-siyerâ* (nşr. Ali Ebû Zeyd), Beyrut 1405/1985, s. 115; Zerkeşî, *el-Burhân*, III, 129-134; İbn Hicce, *Hizânetü'l-edeb*, Kahire 1304, s. 126-131; Süyûtî, *el-İtkân*, Beyrut 1973, II, 61-62; a.mlf., *Mu'terekü'l-aqrân fi i'câzi'l-Kur'ân* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1973, I, 320-323; a.mlf., *Şerhu 'Ukûdi'l-cümân fi 'il-mi'l-me'âni ve'l-beğân*, Kahire 1358/1939, s. 133; İbn Ma'sûm, *Envârü'r-rebî'* (nşr. Şâkir Hâdî Şükri), Necef 1388/1968, III, 71, 73.



İSMÂİL DURMUŞ

İHTİCÂB

(bk. HİCAB).

İHTİCÂM

(bk. HACAMAT).